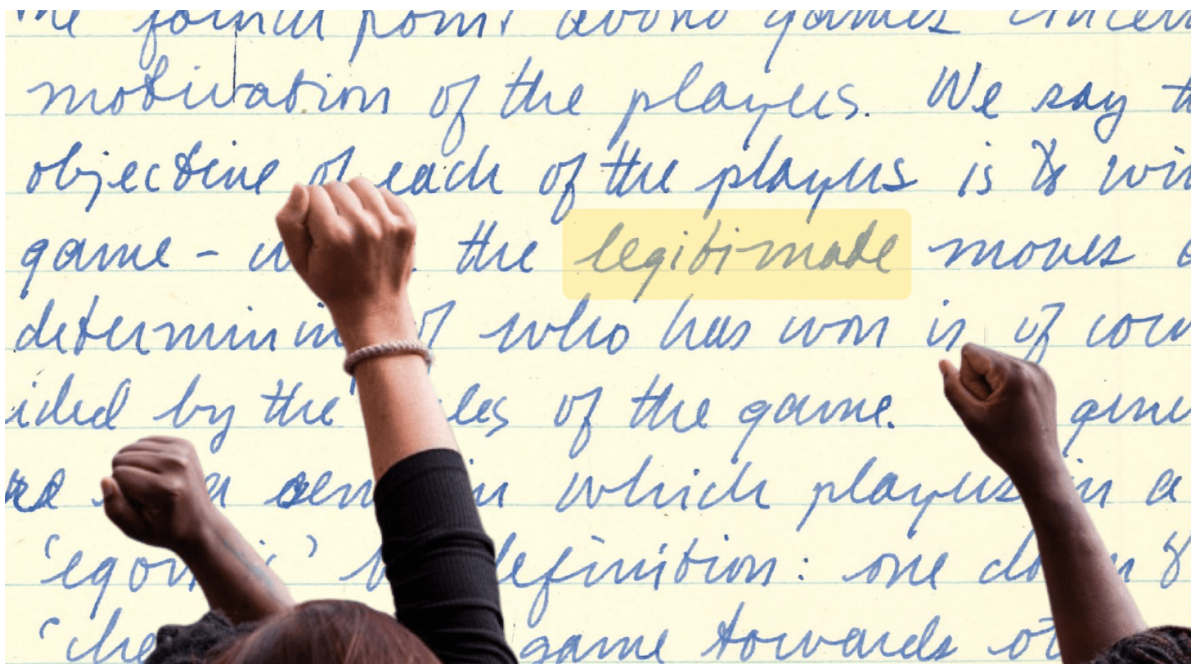

John Rawls i la “resistència militant” com a categoria inexplorada

Roberto Gargarella

Manuscrit provinent de l'arxiu [John Rawls Papers](#) (Harvard University Archives). Muntatge gràfic: Maria Oliva Campabadal (CETC).

El filòsof John Rawls va dedicar tota la seva vida a pensar com delinear els fonaments d'una societat cooperativa i justa. I es va concentrar, a més, en les situacions d'extrems oposats, considerant les vies de sortida imaginables i justificades davant d'injustícies severes i difícils de reparar a través dels mitjans institucionals disponibles. En particular, i sobretot en els seus treballs més primerencs, Rawls va meditar sobre dues alternatives de resposta, que va considerar vàlides per fer front a circumstàncies difícils: la “desobediència civil” i l’“objecció de consciència”. Només de passada va fer referència a maneres més radicals de desafiament o resistència al dret, que va agrupar sota la idea d’“accions militants” o “resistència militant”. Tanmateix, Rawls no es va ocupar d’explorar aquestes modalitats de resistència, que també va reconèixer justificades per a certs casos d’injustícia extrema, deliberada i estructural. L’objectiu d’aquest article és reflexionar sobre la “resistència militant”, aquesta categoria reconeguda i defensada per Rawls però gairebé completament inexplorada en la seva teoria.

Rawls davant les polítiques injustes: “desobediència civil”, “objecció de consciència” i “resistència militant”

Durant les dècades en què Rawls va desenvolupar la seva vida acadèmica, les preocupacions públiques que van motivar les seves obres van ser diverses: la guerra, la intolerància religiosa o l'extremisme. Altres problemes, com els relacionats amb la pobresa, la desigualtat i la injustícia distributiva –problemes que, des de la meua perspectiva personal, van ser i continuen sent prominents dins de la vida pública occidental– no van ocupar un primer pla en els seus estudis.

En tot cas, des dels seus primers treballs, Rawls va mostrar interès per estudiar les fórmules justificades d'oposició davant aquelles polítiques injustes promogudes pels governs. Convé advertir, per exemple, que el seu article “Legal Obligation and the Duty of Fair Play” és de 1964, mentre que “The Justification of Civil Disobedience” va ser publicat el 1969. Després, i ja des del començament de la seva “teoria de la justícia”, Rawls es va referir a les “diverses formes” que existeixen per “oposar-se als règims injustos”, que van des de “la desobediència civil i la resistència militant a la revolució i la rebel·lió” (Rawls 1971, 8). A l'hora d'estudiar aquestes formes, i en particular la “desobediència civil”, ell va deixar clar que estava pensant per a societats “gairebé justes... ben ordenades” (*nearly just...well-ordered*), en les quals no existeixen “serioses violacions de justícia”. Per això –va aclarir també– ell va decidir no ocupar-se de l'esmentada forma de protesta “ni de la resistència i l'acció militant”, com a “tàctiques per transformar o acabar amb un sistema injust i corrupte” (Rawls 1971, 363).

Des dels seus primers treballs, Rawls va mostrar interès per estudiar les fórmules justificades d'oposició davant aquelles polítiques injustes promogudes pels governs

De tota manera, Rawls anirà explorant lentament, al llarg de les seves publicacions, altres formes d'injustícia major i, en conseqüència, altres formes de resposta. A través d'aquestes aproximacions, el filòsof va anar reconeixent, i alhora deixant de banda –va anar apropant-se a, i separant-se– de l'anàlisi dels casos que presentaven injustícies majors, dirigides, permanents o estructurals, i les formes justificades de respondre-hi. En particular, i per l'interès d'aquest article, Rawls va anar suggerint que tenia al cap algunes formes més vehements o directes per a la confrontació d'injustícies socials severes i estructurals com, per exemple, la “resistència” o “acció militant”.

De manera més específica, i amb la intenció de precisar la seva definició de la desobediència civil, en un cuidat paràgraf Rawls va aportar diversos detalls sobre com entenia la “resistència militant”, de la qual no s'ocuparia de forma directa. Aquest extens però finalment escarrit paràgraf (ubicat entre les pàgines 367 i 368) seria l'únic lloc on Rawls s'esplaiaria sobre aquesta categoria, que quedaria bàsicament inexplorada dins de la

seva teoria. Rawls expressava el següent:

La desobediència civil s'ha definit de tal manera que s'ubica entre les protestes legals, d'una banda, i l'objecció de consciència i les diverses formes de resistència, per l'altra. En aquesta gamma de possibilitats, hi trobem aquesta forma de dissensió al límit de la fidelitat a la llei. La desobediència civil, així entesa, és clarament diferent de l'acció militant i l'obstrucció; queda molt lluny de la resistència organitzada per la força.

Rawls 1971, 367

"Ubicades" aquestes formes de protesta, Rawls va passar a descriure, per primera vegada, com concebia l'acció dels "militants" -a qui finalment va al·ludir, una vegada més, només per distingir-los dels "desobedients civils"- . Va afirmar llavors:

El militant, per exemple, s'oposa de forma molt més profunda al sistema polític existent. No l'accepta com a quasi just o raonable; ell creu que s'allunya àmpliament dels principis que professa o que persegueix una concepció completament errònia de la justícia. Si bé la seva acció és conscient en els seus propis termes, no apel·la al sentit de justícia de la majoria (o dels que tenen un poder polític efectiu), ja que pensa que el seu sentit de justícia és erroni, o que no té efectes. En canvi, busca, mitjançant actes militants precisos de ruptura i resistència i accions similars, atreure la visió predominant sobre la justícia o forçar un moviment en la direcció desitjada.

Rawls 1971, 367

Tenim ara una idea més clara de la manera com Rawls va entendre a l'"acció militant", i també del rebuig profund i general que el "militant" expressa cap al sistema polític predominant i cap als principis que l'ordenen. Per això mateix -va subratllar Rawls- el "militant" no mostra "fidelitat cap a la llei", ni la disposició (que el "desobedient" i l'"objector de consciència" tenen) a acatar les respostes i conseqüències sancionatòries que des del sistema s'han definit, per als qui violenten d'alguna manera seriosa les regles d'aquest. D'aquí que Rawls afegeix:

el militant pot intentar evadir la pena, ja que no està disposat a acceptar les conseqüències legals de la seva violació de la llei: això implicaria no només caure en mans de forces en les quals ell creu que no es pot confiar, sinó també expressar un reconeixement de legitimitat envers una constitució a què s'oposa. En aquest sentit, l'acció militant no es troba dins dels límits de la fidelitat a la llei, sinó que representa una oposició més profunda a l'ordre jurídic. El militant pensa que l'estructura bàsica és tan injusta o que s'aparta tant dels seus propis ideals professats, que ha de provar de preparar el camí per a un canvi radical o fins i tot revolucionari. I això s'ha de fer intentant despertar la consciència del públic sobre les reformes fonamentals que s'han de realitzar.

Rawls 1971, 368

Segons la visió de Rawls, l'acció militant suposa un rebuig profund i general cap al sistema polític predominant i cap als principis que l'ordenen

Aquí s'acaben, bàsicament, les consideracions i detalls que ofereix Rawls sobre la "resistència militant". Tanmateix, abans de concloure aquest breu recorregut al voltant de la qüestió, l'autor de l'obra *A Theory of Justice* no es va privar d'introduir un suggeriment fonamental, a tall de conclusió, sobre la possible justificació d'aquest tipus d'actes de resistència. Rawls va subratllar que "en determinades circumstàncies, les accions militants i altres tipus de resistència estan segurament justificades". Lamentablement, ell va afegir immediatament que no consideraria aquests casos, ja que el seu propòsit era un altre: "definir un concepte de desobediència civil i comprendre el seu paper en un règim constitucional gairebé just".

Quan la resistència es troba "segurament justificada"

Al seu llibre sobre la "teoria de la justícia", Rawls abandona de manera força prematura el fet de pensar els detalls de les "accions militants". Per això, a continuació, procuraré "completar" algunes consideracions sobre el tema, i deixar un mosaic més acabat sobre la qüestió. En la mesura que sigui possible, per tal de completar l'esmentada tasca reconstructiva, intentaré basar-me en suggeriments, "pistes" i aclariments oferts pel mateix Rawls.

Locke: “confiança” en la ciutadania i “responsabilitat” de les autoritats

John Locke apareix com un dels autors més citats al llarg de tota l'obra de Rawls, i en particular en les seves primeres i més importants publicacions, clarament ancorades en una concepció “contractualista”. Segons consta, Locke -i de manera especial, per al que ens interessa, el John Locke que va escriure sobre el “dret de resistència”- juga un paper fonamental per entendre l'aproximació de Rawls sobre el tema.

Un primer i essencial punt d'acord entre Locke i Rawls (i d'influència del primer sobre el segon) en matèria de desafiaments al govern té a veure amb el que anomenaria un “principi de confiança” en la ciutadania, que relacionaria amb el concepte de la “prioritat de responsabilitat” dirigit a les autoritats. Locke, que distava de ser un filòsof revolucionari, va desenvolupar en el seu moment una acurada teoria en aquesta àrea, basada en aquests principis. Segons l'autor, la història demostrava clarament que per a la ciutadania era sempre preferible el respecte i la relativa passivitat davant els governs -d'aquí la seva postura sobre el “consens tàcit”-. Tanmateix -agregava Locke- de la mateixa manera que s'havia de respectar el “silenci” o l'aquiescència ciutadanes davant els governs, aquests havien de prendre's molt seriosament allò que la ciutadania expressava o pretenia expressar, en aquells casos puntuals, més aviat rars, en els quals s'alçava davant les autoritats.

És interessant observar el ple acord de Rawls amb Locke sobre aquesta qüestió. Rawls, com Locke i seguint a Locke, va semblar confirmar aquelles conviccions de confiança en la ciutadania i responsabilització de les autoritats vigents. Per exemple, en aquest sentit, Rawls va escriure (referint-se, una vegada més, a la “desobediència civil”):

si la desobediència civil justificada sembla amenaçar la concòrdia cívica, la responsabilitat no recau sobre els que protesten, sinó sobre aquells que mitjançant l'abús d'autoritat i poder ocasionen aquesta oposició. Perquè fer servir l'aparell coercitiu de l'Estat per mantenir institucions manifestament injustes és en si mateix una forma de força il·legítima a la qual els homes, en el moment adequat, tenen dret a resistir.

Rawls 1971, 391

Rawls parla de la resistència com un dret al qual els individus poden apel·lar per fer front a injustícies greus

De la mateixa manera que Locke, Rawls deixava explícitament clar que parlava de la resistència com un dret, al qual els individus podien apel·lar per a fer front a injustícies greus; a la vegada, subratllava que, per a ell, en aquestes situacions, s'havia de presumir la responsabilitat de les autoritats en exercici.

Condicions substantives i procedimentals per a la resistència

El vincle entre el pensament de Rawls i la tradició lockeana pot ajudar-nos a entendre millor, també, quines són les condicions que –segons aquesta línia de pensament– s'han de donar per poder parlar de formes de resistència justificades.

Segons entenc, Locke pensava en condicions *substantives i procedimentals*, que podien habilitar certes formes de resistència a l'autoritat. Les condicions *substantives* tenien a veure amb la producció del que ell va anomenar “una llarga cadena d'abusos” (“a long train of abuses”), idea que reprendria anys després Thomas Jefferson, per incorporar a la “Declaració de la Independència” nord-americana. En termes *procedimentals*, les falles del govern es manifestaven clarament i es tornaven inacceptables quan les autoritats en exercici fracassaven en relació amb els seus compromisos fonamentals.

De la mateixa manera, John Rawls va semblar considerar, també, que les formes fortes de resistència a l'autoritat s'activaven a partir de consideracions substantives i procedimentals. L'autor fa referència a les condicions substantives de la resistència ja al seu primerenc article sobre la “desobediència civil”, on ell va mantenir, per exemple, que “la violació persistent i deliberada de les llibertats bàsiques durant un període prolongat de temps talla els llaços de la comunitat i convida a la submissió o la resistència enèrgica” (Rawls 1999b, 182).

Les seves referències a les condicions procedimentals apareixen, també, en diversos moments de la seva obra. En particular, aquestes s'adverteixen en les seves al·lusions al caràcter “deliberat” i no desafortunat de certes violacions greus de drets; i, sobretot, en el seu esment a la impossibilitat efectiva de recórrer als mecanismes constitucionals existents per tal de posar fi a les violacions del cas. En paraules de Rawls:

Si la llei ha de ser obeïda o no depèn, en tant que es vol emfatitzar la noció de justícia, d'assumpes com 1) la justícia de la constitució i l'oportunitat real que existeix per revertir-la; 2) la profunditat de la injustícia de la llei promulgada; 3) si la promulgació és realment una qüestió d'intenció calculada per la majoria i anticipa futurs actes d'aquest tipus; i 4) si la sociologia política de la situació permet mantenir l'esperança que es derogui l'esmentada llei.

Rawls 1999b, 126

Els límits de la resistència: “deures naturals”, “joc net”, càlcul i inconveniència

Depenent de les circumstàncies, dels nivells de justícia que s'enfrontin i del caràcter estructural i permanent (o no) de les inequitats, la resistència al govern pot arribar a ser necessària i estar, per tant, justificada. Tanmateix, s'ha de reconèixer que per a Rawls qualsevol acció de resistència –des de les formes de “desobediència civil” i “objecció de consciència” examinades, fins a altres de molt més radicals– es troben subjectes a certes limitacions.

Un límit habitual a considerar en aquests casos té a veure amb el que Rawls va denominar els “deures naturals”. Rawls va esmentar aquests deures amb cert detall –els dedica una secció especial–, i va il·lustrar-los, classificant-los com a “deures naturals” positius i negatius, a través d'exemples com els següents: “ajudar l'altre, quan l'altre el necessita o es troba sota amenaça, i en la mesura que aquesta ajuda no comporti un risc excessiu o pèrdua per a un mateix; el deure de no danyar o danyar l'altre; i el deure de no causar un sofriment innecessari” (Rawls, 1971, 122).

Per a Rawls, totes les accions de resistència, des de formes de desobediència civil i objecció de consciència fins a formes molt més radicals, es troben subjectes a certes limitacions; per exemple, els deures naturals

De manera similar, encara que de forma més explícita i directa, al seu article “Legal Obligation and the Duty of Fair Play” Rawls va al·ludir a altres elements que limiten la protesta i la desobediència al dret. En aquest text, el professor de Harvard va enumerar alguns fets que havien de ser tinguts en compte per determinar el curs d'acció a seguir i també la seva radicalitat. Aquests fets a considerar podien moure als participants a “continuar obeint el dret, almenys per un temps”. Rawls es va referir, per exemple, a accions (de desobediència, en aquest cas) que “no millorin la situació de justícia dels seus descendents”, o a situacions que impliquin “danyar i causar danys a persones innocents, és a dir, persones que no pertanyen a la majoria injusta”.

L'electorat en el seu conjunt com a “tribunal últim”

En les seves reflexions sobre la “desobediència civil”, Rawls es va plantejar l'important pregunta sobre qui havia de ser l'“àrbitre final” –qui havia de tenir l'“última paraula”– a l'hora de valorar la justificació de les accions de resistència davant l'autoritat. I la seva resposta va ser completament consistent amb l'examen realitzat més amunt, referit a la influència que John Locke i la seva teoria entorn el dret de resistència van exercir sobre els

escrits de Rawls en aquesta matèria. Així doncs, Rawls va assenyalar:

Encara que el Tribunal té l'última paraula per resoldre qualsevol cas en particular, no és immune a una poderosa influència política que pugui canviar la seva interpretació de la llei. El Tribunal presenta el seu punt de vista mitjançant la raó i l'argument; la seva concepció de la Constitució, per tal de perdurar, ha de ser capaç de persuadir sobre la seva solidesa interna. En tot cas, el tribunal d'apel·lació final no és el Tribunal, el Congrés o el President, sinó l'electorat en el seu conjunt.

Rawls 1999b, 188

És a dir, lockeanament, i per a Rawls, l'últim tribunal d'apel·lació davant aquestes qüestions difícils no havia de ser el Tribunal Suprem o algun tribunal del gènere (un tribunal que no resultaria "immune a una poderosa influència política que pugui canviar la seva interpretació de la llei"), però tampoc el Congrés o el President qüestionats. L'"última paraula" entorn d'aquests casos difícils i dramàtics, referits a la resistència a l'autoritat i a la desobediència del dret, havia de ser en un altre lloc, i dipositada sobre un altre subjecte. Rawls, sense dubtar-ho, va considerar que, davant d'aquestes situacions extremes, l'"última paraula" li corresponia a "l'electorat en el seu conjunt". D'aquesta manera, l'autor va posar de manifest, tal i com ho havia fet Locke, la seva confiança en la mateixa ciutadania com a protagonista i jutge dels seus actes més delicats i rellevants: quan resistir o no, fins quan, de quina manera, fins on o a través de quins mitjans.

BIBLIOGRAFIA

Duff, A. (2001), *Punishment, Communication and Community*, Oxford: Oxford University Press.

Dunn, J. (1969), *The Political Thought of John Locke*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dworkin, R. (1977), *Taking Rights Seriously*, London: Duckworth.

Dworkin, R. (1985), *A Matter of Principle*, Cambridge: Harvard University Press.

Filmer, R. (1991), *Patriarcha and Other Writings*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gargarella, R. (2010), *The Legal Foundations of Inequality*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gargarella, R. (2013), *Latin American Constitutionalism*, Oxford: Oxford University Press.

Jefferson, T. (1999), *Political Writings*, Cambridge: Cambridge University Press.

Knox, J. (1994), *On Rebellion*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Locke, J. (1988), *Two Treatises of Government*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, J. (1973), "Marxism and Retribution", *Philosophy and Public Affairs*, 2 (3): 217-243.
- Picketty, T. (2017), *Capital in the Twenty-First Century*, The Belknap Press.
- Pogge, T. (2017) *John Rawls: His Life and Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1985), "Justice as Fairness: Political, not Metaphysical", *Philosophy and Public Affairs*, Summer; 14(3): 223-251.
- Rawls, J. (1991), *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.
- Rawls, J. (1995), "Fifty Years after Hiroshima," *Dissent* (Summer 1995): 323-7.
- Rawls, J. (1999), *The Law of Peoples*, Cambridge: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1999b), *Collected Papers*, Cambridge: Harvard University Press.
- Seliger, M. (1991), "Locke's Theory of Revolutionary Action," a R. Aschcraft ed., *John Locke. Critical Assesments*, vol. 3, New York: Routledge, 598-621.
- Von Hirsch, A. (1993), *Censure and Sanctions*, Oxford: Clarendon Press.

Roberto Gargarella

Roberto Gargarella és professor de Teoria Constitucional i Filosofia Política a la Universitat Torcuato di Tella, a l'Argentina, i professor de Dret Constitucional a la Universitat de Buenos Aires. Ha estat professor i investigador visitant a les Universitats de Bergen i Oslo (Noruega), a la Universitat Pompeu Fabra i a les Universitats de Nova York, Columbia, New School i Harvard (Estats Units). Ha publicat diversos llibres sobre teoria constitucional i filosofia política, entre els quals destaca el manual *Las teorías de la justicia después de Rawls* (1999).